

Sami Kallio

Pistojarveläisten laukkukauppa Suomessa 1800–1939

Johdanto

Pistojärven kunta eli volosti sijaitsi Kuusamon korkeudella Venäjän puolella rajaa Arkangelin läänin Kemin kihlakunnassa. Vuonna 1910 kunnan alueella asui 1421 henkilöä. Käytännössä kaikki asukkaat olivat vienankarjalaisia, joskin joitakin suomalaisia oli tullut Pistojärvelle miniöiksi ja vävyiksi. Kunnan alueella sijaitsivat seuraavat kylät: Ahonvaara, Akkala, Hirvisalmi, Hämeenvaara, Kantonniemi, Katoslampi, Kiimasvaara, Korpijärvi, Kutunen, Lehtovaara, Makariela, Malviainen, Ohta, Pistojärvi (kirkonkylä), Suvanto, Tiiri, Tuhkala, Vuosma ja Ölkky. Uhtuan volostiin kuulunut Hämeenkylä liittyi Pistojärven kuntaan asukkaiden toivomuksesta vuonna 1918. Asukkaiden pääasialliset elinkeinot olivat kalastus, maatalous, metsästys, poronhoito, rahdinajo, metsätyöt sekä laukkukauppa.¹ Vaikkakin Pistojärvi oli Vienan yksi merkittävimmistä laukkukauppapitäjistä, on se tutkimuksessa jäänyt suurempien kuntien, kuten Vuokkiniemen, Uhtuan ja Kiestingin varjoon. Tahdon artikkelissani tuoda esille, että myös Pistojärvi on näiden kuntien lisäksi jättänyt jälkensä Suomen elinkeinoelämään. Laukkukauppa elätti lisäksi suuren osan kunnan väestöstä ja toi uusia kulttuurivaikutteita.

Tässä artikkelissa käsitellään sitä, miten ja missä Pistojärven kunnan asukkaat tekivät kauppaa Suomessa. Lähteaineisto on luonteeltaan melko hajanaista. Passilutellot antavat osiittaa kauppiaiden määrästä, mutta asiaa mutkistaa se, että monet karjalaiset ohittivat byrokratian ja tekivät kauppaa ilman mitään virallisia lupia tai todistuksia. Tämän lisäksi osa passin ottaneista kauppiaista jätti passinsa uudistamatta, vaikka jatkoi edelleen kaupankäyntiä.² Ongelmaksi passittomuus tuli vasta silloin, jos jäi kiinni. Passin ottaneiden lukumäärä ei siksi kerro koko totuutta kauppiaiden

¹ Pistojärven kunnan rippikirja 1910 (kopio). KA, Helsinki. Alkuperäinen lähde Arkangelin alueen arkisto GAAO; *Karjalan Heimo (KH)*, Pistojärven teemanumero 1–2, 2001. Aikalaislähteissä (matkakertomukset, kirkonkirjat, sanomalehdet...) heistä käytetään monia nimiä, muun muassa laukkurit, laukkuryssät, sumptsan kantajat, arkangelilaiset ja reppurit.

² Sakari Vuoristo, ”Tietoa laukkurien lukumäärästä”. *KH* n:o 3–4, 2006.

todellisesta lukumäärästä. Vuosien 1844–1847 laukkukauppiasluettelo³ on siinä mielessä harvinainen lähde, että siinä on merkitty kauppiaiden kotikylät. Yleensä, esimerkiksi Kuusamon rajatullikamarin tulliluetteloissa, kotikyliä ei ole erikseen merkitty, joten on tiedettävä sekä tutkimusalueen että sen ympäristön asukkaat nimeltä, jotta voidaan yhdistää tieto oikeaan henkilöön ja paikkakuntaan. Vuoden 1866 talousluettelo⁴ antaa kuvan siitä, mitkä taloudet harjoittivat tuolloin laukkukauppaa Pistojärvellä. Lisälähteinä toimivat muun muassa Maiju Keynään vienalaisilta keräämät haastattelut sekä sanomalehdet. Olen myös haastatellut omia vienalaistaustaisia sukulaisiani, joilla on ollut yhteys laukkukauppaan. Lisätietoja laukkureiden ja kiinteiden kauppiaiden henkilöllisyyksistä olen kerännyt lisäksi muun muassa paikallishistorioista ja seurakuntien rippikirjoista.

Käyttämästäni tutkimuskirjallisuudesta mainittakoon erityisesti Mervi Naakka-Korhosen tekemä Maiju Keynään kokoamaan haastatteluaineistoon pohjautuva teos *Halpa hinta pitkä mitta*, joka kertoo yleisesti vienalaisten laukkukaupasta. Pekka Nevalainen on puolestaan tutkinut itäkarjalaisten siirtymistä laukkukaupasta kivijalkamyymälöihin. Lisäksi olen käyttänyt artikkelissani tutkimuslähteinä muun muassa Hannu Heinäsen, Nikolai Korablevin ja Dmitri Bazegskin tutkimuksia. Laukkukaupan historiassa on vielä paljon tutkittavaa. Esimerkiksi tuomiokirjojen systemaattisen tutkimuksen kautta saattaisi löytyä vielä lisätietoja laukkukauppiaista sekä heidän myymistään tuotteista.

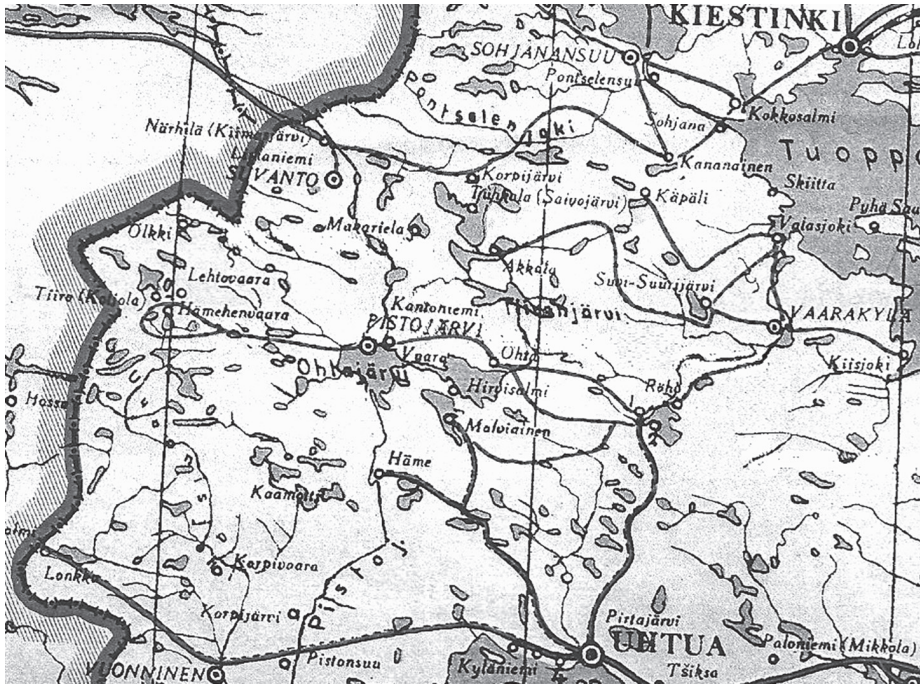
Laukkukaupan historiaa

Laukkukaupan historia on ainakin yhtä pitkä kuin koko karjalaisen heimon, ja siksi sitä nimitetään usein myös karjalaiskaupaksi. Laukkukauppaa pyrittiin rajoittamaan Ruotsin alueella jo vuodesta 1442 kuningas Kristofferin maanlain myötä. Sekä kulkukauppa että maakauppa, eli kiinteiden kauppojen perustaminen maaseudulle, oli lähtökohtaisesti kiellettyä. Laukkukauppa hyödytti talonpoikia, mutta kaupunkien porvarit pitivät sitä uhkana. Ruotsin viranomaiset pyrkivät suitsemaan karjalaiskauppaa 1600-luvulla keskittämällä sen Kajaaniin. Rajoituksia oli lähes mahdotonta valvoa ilman väestön myötämielisyyttä. Viranomaisten yritys rajoittaa laukkukauppaa vaikutti osaltaan sarkasodan syntymiseen vuonna 1712. Yleensä sekä karjalaiset että suomalaiset talonpojat pyrkivät pitämään kiinni rajarauhasta, sillä sota aiheut-

³ Luettelo kiertävistä venäläisistä talonpojista 1844–1847. Oulun lääninkanslian arkisto BIIc:2. KA, Oulu. Löytyy kuvattuna Karjalan Sivistysseuran ylläpitämässä Sampo-tietokannassa <http://www.karjalansivistysseura.fi/sampo/>. Luetteloon viitataan vastaisuudessa nimellä laukkukauppiasluettelo.

⁴ Pistojärven talonmukainen henkirevisio 1866. Karjalan Sivistysseuran Sampo-tietokannassa virheellisesti otsikoitu 1861. Sisäinen lähdekritiikki paljasti oikean vuoden. Jatkossa tähän viitataan nimellä talousluettelo. Alkuperäinen lähde Karjalan tasavallan pääarkisto, Petroskoi.

ti kaupankäynnille vielä enemmän vahinkoa kuin hankalat viranomaiset. Isovihan jälkeen, Uudenkaupungin rauhansopimuksen (1721) nojalla, vienalaiset jatkoivat laukkukauppaa pääasiassa Pohjanmaalla, vaikka kauppaa pyrittiin kruunun taholta ohjaamaan ja rajoittamaan monin tavoin. Vuonna 1734 annetun säädöksen mukaan kulkukauppiaalta saatettiin takavarikoida hänen kauppatavaransa. Vienalaisten laukkukauppa pyrittiin keskittämään Kajaanin ohella Tornioon. Vuonna 1754 annetun määräyksen mukaan Vienan Karjalan asukkaiden sallittiin tulla suoraan Tornioon, mutta ei ulottaa kauppaansa kaupungin eteläpuolelle. Kaupankäynti vilkastui entisestään Suomen tultua liitetyksi Venäjään 1809. Vasta vuonna 1859 sallittiin kauppojen perustaminen maaseudulle ja vapautettiin Suomen kansalaisten kulkukauppaa. Karjalaisten harjoittama laukkukauppa oli vielä 1900-luvulla enemmän tai vähemmän laillisuuden rajamailla pyörivää.⁵ Tästä huolimatta Korablev kertoo, että vuoden

Kartta 1. Pistojärven alue. Itä-Karjalan ja Kuolan niemimaan kartta. Akateeminen Karjala-Seura 1941. Muokattu kirjoittajan toimesta poistamalla Pistojärven alueen halkaiseva piiriraja vuodelta 1931.

⁵ Pekka Nevalainen, *Kulkukauppiaista kauppaneuvoksiin. Itäkarjalaisten liiketoimintaa Suomessa*. SKS, Helsinki 2016, 13–19; A. Karjalainen, *Oulun kaupungin kauppa ja meriliike vuosina 1721–1765*. Jyväskylän Kirjapaino, Jyväskylä 1920, 100; Jukka Kokkonen, ”Rajarahainstituutio Kainuun ja Venäjän Karjalan välillä Ruotsin vallan vuosina”. *Kainuussa ja Vienassa*. Toim. Antero Heikkinen. Joensuun Yliopistopaino, Joensuu 1997, 48–49.

1872 tilastojen mukaan koko Vienan Karjalassa laukkukauppiaita oli yli 1 200 mikä tekee peräti 29 prosenttia alueen aikuisista miehistä.⁶

Laukkukauppa ja Pistojärvi

Pistojärvi sijaitsi laukkukauppioiden kulkureitin varrella. Tätä kulkureittiä käyttivät muun muassa Uhtuan miehet matkalla Kuusamoon ja Pohjois-Suomeen. Samaa kauppiasvirtaukseen liittyivät myös pistojärveläiset. Laukkukauppaa harjoitettiin mitä ilmeisimmin jo Pistojärven karjalais-suomalaisen asutuksen syntymästä, 1600–1700-luvun vaihteesta, asti. Erään oikeusjutun yhteydessä mainitaan yhden Pistojärven asutuksen kantaisista, Vasili Seppäsen, toimineen laukkukauppiana Pudasjärvellä isovihan aikana ja kehottaneen ihmisiä muuttamaan kotiseudulleen.⁷ Pistojärven asukkailla oli 1700-luvulla paljon sukulaisuussuhteita Uhtuan kylään, joka oli perinteisesti Vienan alueen laukkukauppioiden keskittymä.

Rajan läheisyydessä sijainneen Pistojärven kylillä oli luonnollisesti läheiset suhteet myös Kuusamon suomalaisasutukseen. Tästä kertoo muun muassa se, että kuusamolaisten perukirjojen velkaluetteloissa 1700-luvulla ja 1800-luvulla mainitaan usein pistojärveläisiä talonpoikia.⁸ Rajan läheisyydessä sijainneista kylistä käytiin Suomen puolella lähes päivittäin.

Pistojärveläisten harjoittama kaupankäynti vaikuttaa kiihtyneen 1800-luvulla. Pääsyyinä lienee se, että Pistojärven alue ei ollut enää 1800-luvulla kokonaan omavarainen ja sieltä jouduttiin enenevässä määrin hakemaan elintarvikkeita. Tämä tarkoitti sitä, että jostakin oli saatava tavalla tai toisella ansiotuloa. On kuitenkin otettava huomioon, että kaikki taloudet eivät tehneet kauppaa kaikkina vuosina. Suurperheissä oli perheenjäsenillä mahdollista erikoistua eri elinkeinoihin, ja laukkukauppa oli yksi vaihtoehto muiden joukossa. Joustavuus oli avainsana. Vain kaikkein köyhimmissä ja pienimmissä talouksissa laukkukauppa oli ainoa elinkeino.⁹ Tällaisessa

⁶ Nikolai Korablev, ”Vienan Karjalan talonpoikien taloudellinen toiminta 1800-luvun jälkipuoliskolla”. *Kainuussa ja Vienassa*. Toim. Antero Heikkinen. Joensuun Yliopistopaino, Joensuu 1997, 100.

⁷ Oulun ja Hailuodon kesä- ja syyskäräjät 1725, 1029–1035. Pohjois-Pohjanmaan tuomiokunnan arkisto. KA. Myöhempi kansanperinne (J. W. Juvelius, ”Muistoja Pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta”. *Suomen muinaismuisto-yhdistyksen aikakauskirja X*. SKS, Helsinki 1889, 67) mainitsee Seppäsen Pistojärven kunnan ensimmäisenä asukkaana. Hänen asuinpaikkanaan pidettiin Pistojärven Sepänniemeä.

⁸ Kuusamon perukirjat 1761–1809. Kemin ja Kajaanin tuomiokunnan perukirjoja 1761–1809 ES3551-3552 Kemi 138. KA, Oulu. Mainittujen talonpoikien joukossa mm. Präcko Minasson Seppänen Pistojärveltä, Rodionen Suvannosta ja Mihki Kolionen Tiirosta.

⁹ Matti Pöllä, *Vienankarjalainen perhelaitos 1600–1900*. SKS, Helsinki 2001, 413. Pistojärven talousluettelo 1866 mainitsee kaksi taloutta, joissa laukkukauppa oli ainoa elinkeino, molemmat Ohdan kylästä.

tapauksessa ei ilmeisesti ollut tarpeeksi maata tai työvoimaa, jotta maanviljelystä olisi saatu elanto edes pienelle perheelle.

Vuosien 1844–1847 laukkukauppiasluettelossa mainitaan 26 pistojärveläistä laukkukauppiasta. Enemmän laukkureita tuli tänä aikana Oulun lääniin vain Uhtuan kunnasta. Taakse jäivät muun muassa Kiestingin ja Vuokkiniemen pitäjät. Vuoden 1850 väestöreviisioluettelon perusteella myöhemmän Pistojärven kunnan alueella eli 176 yli 16-vuotiasta miestä. Laukkukauppiasluettelon perusteella heistä arviolta 15 prosenttia kulki kaupalla Suomen puolella.¹⁰

Vuoden 1866 talousluettelon mukaan laukkukauppaa harjoitti virallisesti 24 prosenttia Pistojärven kunnan 91 taloudesta.¹¹ Ottaen huomioon, että suuri osa laukkukaupasta käytiin salassa ja laukkukauppa oli muutenkin vastatuulella¹², on todellinen lukumäärä suurempi. Virallisestikin kyseessä oli kunnan kolmanneksi tärkein elinkeino kalastuksen ja maanviljelyksen jälkeen. Laukkukaupassa oli myös kausivaihtelua. Seuraamalla vuosien 1844–1847 laukkukauppiasluetteloa ja vertaamalla nimiä vuoden 1866 talousluetteloon voi todeta, että ainakin kahdeksan taloutta, jotka harjoittivat kauppaa 1840-luvun lopulla, eivät tehneet laukkukauppaa vuonna 1866.¹³

Laukkukauppaa harjoitettiin eri kylissä enemmän kuin toisissa. Vuoden 1866 talousluettelossa Suvanto, Akkala, Ohta ja Hirvisalmi korostuvat kauppiaiden kotikylinä. Ohdan talouksista 40 prosenttia, Suvannon talouksista 38 prosenttia, Akkalan talouksista 38 prosenttia ja Hirvisalmen talouksista 40 prosenttia teki laukkukauppaa. Uhtuan volostiin vuonna 1866 kuuluneen Hämeenkylässä 33 prosenttia teki laukkukauppaa. Tiiron kyläkeskittymä on puolestaan kokoonsa nähden aliedustettuna. Kauppaa teki vain varsin varakas Semjon Mihejev Gerasimoffin isännöimä talous.¹⁴ Tiiro oli tuolloin kunnan suurin porokylä, ja kyläläiset keskittyivät muutenkin jatkossa enemmän porotalouteen.¹⁵ Laukkukauppaa näytetään lisäksi harjoitetun paljon tiettyjen sukujen parissa. Erityisesti kaikessa lähdeaineistossa korostuvat Fe-

¹⁰ Kemin kihlakunnan Paanajärven pogostan väestöreviisioluettelo vuodelta 1850. Fond 4, opis 19, delo 24/200. Karjalan tasavallan arkisto, Petroskoi; Laukkukauppiasluettelo 1845–1847. Oulun lääninkanslian arkisto BIIc:2. KA, Oulu.

¹¹ Pistojärven talousluettelo 1866.

¹² Vienalaisten laukkukauppa maaseudulla oli Suomessa pitkään käytännössä laitonta. Vuonna 1865 oli katovuosi, joka aloitti suuret nälkävuodet 1866–1868. Mervi Naakka-Korhonen, *Halpa hinta, pitkä mitta*. SKS, Helsinki 1988, 264–265.

¹³ Laukkukauppiasluettelo 1844–1847. Oulun lääninkanslian arkisto BIIc:2. KA, Oulu; Pistojärven talousluettelo 1866. Sampo-tietokanta.

¹⁴ Pistojärven ja Uhtuan talousluettelot vuodelta 1866. Sampo-tietokanta. Alkuperäislähteessä Suvannon kylän yhteyteen on liitetty Akkalan ja Makarielan kylien talot. Tilaston tarkkuuden vuoksi olen erottanut nämä toisistaan. Hirvisalmen lukuihin vaikuttaa vielä vuonna 1865 tapahtunut onnettomuus, jossa viisi kylän miestä hukkui. Kahdessa talossa on siksi isäntänä alaikäinen lapsi. Hukkuneista Kiril ja Jeremia Potapoff mainitaan vuosien 1844–1847 laukkukauppiasluettelossa.

¹⁵ J. Juhani Kortessalmi, *Pohjois-Vienan poronhoito*. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1996, 85.

doroffin, Jakovleffin, Kiriloffin, Potapoffin, Rotosen (Rodionoffien) ja Rohkimaisen suvut. Näissä suvuissa kaupankäynti periytyi isältä pojalle.

Pistojarveläisten harjoittaman laukkukaupan huippuvuosi oli 1883, jolloin 130 miestä otti passin Suomeen suuntautuvaa kauppaa varten. Passinottajien lukumäärässä Pistojärvi oli mainittuna vuonna kolmantena Uhtuan (387) ja Vuokkiniemen (268) jälkeen.¹⁶ Pistojärven kunnan väkiluku oli vuonna 1885 vain 593 henkeä, joista miehiä 301.¹⁷ Tästä luvusta on vähennettävä vuosien 1883–1885 välillä syntyneet 34 eloonjäänyttä poikavauvaa. Näin ollen kunnan arvioidusta miespuolisesta väestöstä 49 prosenttia teki laukkukauppaa. Luku suurenee edelleen, kun otamme huomioon, että ainakin sata näistä 267 miespuolisesta henkilöstä oli alle 16-vuotiaita.¹⁸ Tämä tarkoittaa sitä, että arviolta 78 prosenttia Pistojärven kunnan aikuisista miehistä olisi käynyt kaupalla Suomessa vuonna 1883.

Vaikka pistojarveläiset perustivat maakauppoja Suomeen jo 1880-luvulla, laukkukauppaa harjoitettiin aina neuvostovallan syntyyn saakka. Suomeen jääneet pistojarveläiset pakolaiset jatkoivat kulkukauppaa paljon myöhemminkin. Useimmat perustivat kiinteät kaupat ennen talvisotaa, mutta eräät vanhat kauppiat tekivät kulkukauppaa vielä 1960-luvulla.

Laukkukaupan motiivit

Laukkukauppa oli epävarma toimeentulo. Karjalaisten laukkukaupan pitkään historiaan mahtuu niin nousu- kuin laskukausiakin. Huippuvuosia elettiin Krimin sodan aikoihin 1853–1855. Vuoden 1885 tullitariffi¹⁹ ja Suomen taloudellinen epävarmuus lamauttivat kulkukauppaa pitkäksi aikaa, mutta se koki uuden nousukauden 1900-luvun alussa.²⁰ Tämä näkyy myös Pistojärven aineistossa. Kunnan miespuolisesta aikuisväestöstä valtaosa otti huippuvuonna 1883 passin kauppaa varten Suomeen. Vuonna 1901 luku oli romahtanut 35 mieheen eli noin 9 prosenttiin kunnan yli 16-vuotiaista miehistä.²¹ Tämän joukon voi katsoa muodostaneen laukkukauppiaiden kovan ytimen Pistojärven alueella. Lukuun vaikutti varmaankin osaltaan myös se, että sortokauden aikana asenteet Suomessa tiukkenivat laukkukauppiaita kohtaan, koska heitä epäiltiin maanjakohuhujen levittämisestä. Kuusamon kuntakokous

¹⁶ Nevalainen 2016, 43 viittaa tässä Dmitri Bazegskin keräämään aineistoon.

¹⁷ A. V. Ervasti, ”Väkiluvunseikoista Venäjän Karjalassa”. Suomi 1.1.1889 n:o 2, 323.

¹⁸ Vienan Karjalan Kemin kihlakunnan Tuoppajärven seurakunnan metrikkirjat 1873–1885. Mikrofilmikopiot KAR6–KAR14. KA. Alkuperäisaineisto Karjalan tasavallan arkisto, Petroskoi.

¹⁹ Yhtäläinen tullivero Venäjälle tuotavista puunjalostuksen, paperiteollisuuden, metalliteollisuuden ym. tuotteista, jotka tulivat Suomesta. Romahdutti Suomen viennin.

²⁰ Dmitri Bazegski, ”Vienan Karjalaisten laukkukauppa”. *Kaimussa ja Vienassa*. Toim. Antero Heikkinen. Joensuu Yliopistopaino, Joensuu 1997, 83–85.

²¹ Pistojärven rippikirja 1900. Miespuolisen väestön lukumäärä 590 henkilöä, yli 16-vuotiaita heistä 371. Nevalainen 2016, 43 viittaa tässä Dmitri Bazegskin keräämään aineistoon.

määräsi vuonna 1899 sakon laukkukauppiaille sekä heidän suojelejoilleen ja palkkion heidän ilmiantajilleen. Vuoden 1901 aallonpohjasta laukkukauppa alkoi elpyä myös Pistojärvellä, muttei saavuttanut enää entistä suosiotaan. Vuonna 1911 kauppa varten otti passin 69 miestä.²²

Laukkukauppaan ajoivat monet sosioekonomiset tekijät. Näistä merkittävin oli maanomistuskysymys, joka oli suurena haasteena maanviljelyn kehittämiseksi. Venäjällä maat jaettiin perheiden miesluvun mukaan kyläkunnan (mir) kesken väestönlaskennan yhteydessä. Maanviljelijällä ei ollut siksi täyttä varmuutta siitä, saako hän työnsä tulokset itselleen, vaan tuleeko niistä nauttimaan joku toinen.²³ Tämä ei houkuttanut satsaamaan maanviljelykseen pidemmällä tähtäimellä. Peltoja ei ojitettu ja sato korjattiin useimmiten sirpeillä viikatteiden puutteessa. Ilmastotekijät haittasivat maanviljelyä Vienan perukoilla, mutta kaskiruis oli sen pelastus. Valtiovalta piti kaskeamista kuitenkin metsänhaaskauksena. Kaskiviljelyn rajoittaminen 1860-luvulla ja kieltäminen 1873 oli valtava isku maanviljelykselle koko Vienassa.²⁴ Se heikensi ennestään ihmisten omavaraisuutta ja ajoi kaupankäyntiin. Uudisraivaus tyrehtyi lähes täysin. Venäjän valtiolta heräsi hitaasti tähän ongelmaan. Vasta Pjotr Stolypinin²⁵ uudistusten aikaan tilanne helpotti jossakin määrin. Talonpoika pystyi nyt itsenäistymään, irtautumaan kyläkunnasta ja ostamaan siltä maata, kunhan hänellä oli tarpeeksi varaa. Pistojärvi oli ensimmäisiä Vienan kuntia, joissa tämä sallittiin. Maareformi kuitenkin pysähtyi ensimmäisen maailmansodan alkuun vuonna 1914.

Laukkukauppa itsessään vaikeutti maanviljelystä osaltaan, sillä miesten kulkies-sa kaupalla maatyöt jäivät pitkälti naisten ja lasten harteille. Maanviljelyn merkitystä laski 1800-luvulla myös mahdollisuus ostaa halpaa viljaa Vienanmeren kauppapaikoilta, Kieretistä, Koudasta, Knäsöistä, Kantalahdesta ja Vienan Kemistä. Pistojärveläisten kantapaikkana oli Kieretti, jossa käytiin vähintään joka vuosi. Sieltä saatiin muun muassa vehnää, jota ei ilmaston vuoksi Pistojärvellä viljelty käytännössä ollenkaan. Vienan väestö oli kaskiviljelyn loputtua miltei kokonaan riippuvainen tuontiviljasta.²⁶ Katovuosina nähtiin nälkää. Suuret nälkävuodet 1860-luvulla piinasivat myös Vienaa. Erityisen paha katovuosi oli lisäksi esimerkiksi 1892, jolloin halla vei

²² Hannu Heinänen, ”Vienalaista kaupankäyntiä Koillismaalla autonomian ajan jälkipuolella”. <http://www.kirjastovirma.fi/kuusamo/kaupankaynti>, 2002; Nevalainen 2016, 43 viittaa tässä Dmitri Bazegskin keräämään aineistoon.

²³ ”Piirteitä Aunuksen ja Vienan Karjalan historiasta”. *Karjalan kirja I*. Toim. Iivo Härkönen. WSOY, Porvoo 1910, 197. Vienassa tämä järjestelmä korvasi perinteisen maanomistuksen juridisesti 1700-luvun lopulla, mutta käytännössä vasta 1800-luvun alkupuolella. Myös Juvelius 1889, 14 piti maanomistusoloja syynä Vienan köyhyyteen.

²⁴ Korablev 1997, 93.

²⁵ Venäjän pääministeri 1906–1911. Stolypin pyrki muodostamaan itsenäisen talonpoikaisluokan puskuriksi vallankumouksellisia aineksia vastaan.

²⁶ Pöll 2001, 414; Hannu Heinänen, ”Kaskea ja kauppa”. *Tupenkolahuttajien mailla*. Toim. Kai Paajaste. Vuokkiniemi-seura Ry, Jyväskylä 2006, 117–119.

viljan paitsi Pistojärvellä, myös Uhtuan kunnan puolella. Keväällä 1893 tilanne oli jo kriittinen. Ihmiset söivät olkia ja petäjänkuoria. Pistojärvellä kuoli ainakin kaksi lasta nälkään ja, todennäköisesti liioiteltujen, lehtitietojen mukaan nämä olivat syöneet lihat käsivarsistaan luuhun asti ennen kuolemaansa.²⁷ Köyhemmissä talouksissa syötiin pettua normaalivuosiakin. Katovuosista huolimatta Pistojärven väestö kasvoi nopeasti vuoden 1885 593 hengestä vuoden 1910 1421 henkeen.

Karjankasvatus oli maanviljelyn alhaisen tason vuoksi heikkoa. Kunnan rikkaimmassa talossa, Hirvisalmen kylässä, oli vuonna 1866 16 lehmää, mutta oli myös useita yhden tai kahden lehmän talouksia. Heinää ei Pistojärvellä viljelty lainkaan, joten karjan ruokkiminen oli kokonaan luonnonniittyjen varassa. Lehmät laidunsivat vapaana pääsiäisestä syksyyn. Petoeläimet verottivat karjaa säännöllisesti. Talon ainoan lehmän menetys karhun suuhun oli taloudellinen katastrofi. Lehmien lisäksi lampaita pidettiin lisäksi lähes joka taloudessa. Lampaiden ruokkiminen oli helpompaa. Sikoja tai kanoja ei pidetty lainkaan.²⁸

Porotalouden merkitys kasvoi Pistojärvellä radikaalisti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 1866 kunnan alueella oli 287 poroa. Porojen lukumäärä kasvoi kuitenkin niin, että vuonna 1905 Pistojärvi oli 3020 porollaan Vienan toiseksi suurin poropitäjä Kiestingin (3567 poroa) jälkeen. Ei liene sattumaa, että porojen lukumäärän suurin kasvu sijoittuu laukkukaupan laskukauteen. Vuosien 1885–1896 välillä porojen lukumäärä Pistojärvellä kasvoi 2147 eläimellä.²⁹ Poronhoito vaikuttaa olleen laukkukauppaan nähden ainakin jossain määrin kilpaileva elinkeino.

Metsät olivat valtion omaisuutta. Metsäherrat eli lesnoit vahtivat 1800-luvulta alkaen tarkasti niiden käyttöä. Tämä teki esimerkiksi luvallisesta tervanpoltosta vaikeaa.³⁰ Metsäteollisuus Vienassa oli vielä alkutekijöissään. Vielä I. K. Inhan kulkiesä Kalevalan laulumaille 1890-luvun alussa olivat metsätyöt lähes tuntematon elinkeino. Vienan alueen ensimmäinen saha rakennettiin Beljaevin veljesten toimesta Sorokkaan 1869. Vuonna 1909 Kemin kihlakunnassa toimi kuusi sahayritystä. Nämä yritykset sijaitsivat Vienanmeren rannikolla, mutta työllistivät myös karjalaisia. Uittojen merkitys kasvoi 1900-luvun alussa. Metsätoista saatiin varma tulo, mutta rikastumaan sillä ei päässyt.³¹

Kaupankäynti oli karjalaisille käytännössä ainoa tapa saavuttaa suurempaa vaurautta. Laukkukauppiaita kunnioitettiin karjalaisten keskuudessa, ja menestynyt

²⁷ ”Talwikuwa Wenäjän Karjalasta”, Kaiku 23.10.1892; Uusi Suometar 19.5.1893. Seurakunnan kirkonkirjoissa ei nälkä näy virallisena kuolinsyynä, mutta se lienee edesauttanut lapsikuolleisuutta.

²⁸ Pistojärven talousluettelo 1866. Lisätietoja mm. Pentti Virtaranta, *Vienan kansa muistelee*. WS-OY, Porvoo 1958.

²⁹ Pistojärven talousluettelo 1866. Kortosalmi 1996, 82 ja 159. Theodor Homén, ”Maanviljelys ja karjanhoito”. *Itä-Karjala ja Kuollan Lappi suomalaisten luonnon- ja kielentutkijain kuvaamana*. Toim. T. Homén. Helsinki 1918, 233.

³⁰ Juvelius 1889, 24–25. Ohdan kylässä oli pienimuotoista tervanpolttoa.

³¹ Yuri Shikalov, ”Ilona on käki metsässä, ilona on lapsi perheessä”. SKS, Helsinki 2007, 42–43.

kauppias kohosi kylän arvostetuimpien henkilöiden joukkoon. Katoslammen Aleksi Tiilikainen saavutti laukkukaupalla sen verran menestystä, että hänen tehtäviinsä kuului muun muassa yhteiseltä nuotalta saatujen kalojen jakaminen. Hirvisalmen Hilvana Jakovleff toimi puolestaan vuosikautia kunnanvaltuustossa.³² Laukkukauppias oli arvostetun asemansa vuoksi myös toivottu aviopuoliso. Unohtaa ei sovi myöskään laukkukauppaan liittynyttä jännityselementtiä. Matkalla saattoi sattua vaikka mitä. Kaukokaipuu yhdistettynä karjalaisten seuralliseen ja vilkkaaseen luonteeseen ajoi varmaan omalta osaltaan venäläisiä salokylistä maailmaa kiertämään.³³

Laukkukauppiaiden lukumäärä nousi koko Vienassa vuoden 1865 28,8 prosentista vuoden 1907 53 prosenttiin alueen miehistä.³⁴ Laukkukauppiaita pidettiin usein varakkaina, mutta todellisuudessa kaupan tuoma vauraus jakaantui hyvin epätasaisesti. Esimerkiksi Ohdan kylän Jevstrat Kiriloffilla oli 1866 suuremmat tulot kuin kylän muilla kauppiailta yhteensä. Volostin rikkain mies oli Hirvisalmen kylän Ivan Jakovleff, jonka poika ryhtyi sittemmin kiinteäksi kauppiaksi Suomessa. Suvannon Rotosten huhuttiin olleen niin rikkaita, että hopearahat piti jakaa seulalla vanhan isännän perinnönjaossa.³⁵ Varallisuuserot selittyvät osittain sillä, että laukkukauppiaita oli kahta eri kastia: isäntiä ja renkejä. Isännät hankkivat kauppatavarat Venäjältä ja palkkasivat renkejä kulkemaan kaupalla Suomessa eivätkä välttämättä itse enää kulkeneet siellä. He toimivat käytännössä tukkukauppiaina.³⁶ Kaupan kannattavuutta arvioidessa on otettava huomioon, että laukkukauppa oli altis muillekin kuin kaupankäynnin yleisille taloudellisille häiriöille, kuten jo aiemmin mainitulle 1880-luvulla alkaneelle lamalle. Yksittäisen kauppiaan kauppatatka saattoi epäonnistua monesta syystä. Viranomaiset saattoivat kiristää lahjuksia tai takavarikoida kauppatavarat. Laukkukauppias saattoi joutua ryöstetyksi tai yksinkertaisesti tehdä huonot kaupat. Käteisen puutteessa tehtiin paljon velkakauppaa, ja velalliset saattoivat joskus heittäytyä vaikeiksi. Pakkotilanteessa tavarat jouduttiin ”kenkkäämään” eli myymään polkuhintaan, mikäli kauppiaan oli päästävä kiireellisesti lähtemään.³⁷ Epäonnistumisen riskinä oli paitsi oma, myös koko perheen perikato. Jos laukkuri viipyi pitkään matkallaan, hänen perheensä saattoi joutua elättämään itsensä kerjäämällä. Tämä uhkakuva, jos mikä, motivoi laukkukauppiaita heidän pitkillä vaelluksillaan.

³² Sakari Vuoristo, ”Hilvana Jakovleff – kauppias ja kotikuntansa merkkimies”. *KH* 1–2, 2001, 9. Sukunimissä käytetään tässä artikkelissa vanhemman (ennen 1918) translitteraatiotavan mukaisista ff-loppupäätettä sukunimissä, koska niitä karjalaiset itsekin käyttivät vielä paljon myöhemmin.

³³ Esimerkiksi Juvelius 1889, 15. Hän piti laukkukauppaa osittain seurauksena karjalaisten ”kevytmielisyydestä”.

³⁴ Bazegski 1997, 86.

³⁵ Naakka-Korhonen 1988, 262; Pekka Oilinki, ”Ihmisiä ja elämää Pistojärven Suvannossa viime vuosisadalla”. *KH* 1–2, 2001, 26–35. Lönnrotin kuuleman huhun mukaan Rotosen veljekset olivat ryöstäneet venäläisiä karkulaisia.

³⁶ Tapio Hämynen, ”Raja ei erottanut – Karjalaisen laukkukaupan monta vuosisataa.” *Kainuussa ja Vienassa*. Toim. Antero Heikkinen. Joensuun Yliopistopaino, Joensuu 1997, 70.

³⁷ Naakka-Korhonen 1988, 187, 263.

Kauppa-alueet

Pistojärven kunnan läpi kulki kaksi kauppareittiä. Näistä tärkein meni Suvannon ja Kiimasvaaran kautta Lämsän kylään ja sieltä Kuusamoon ja eteenpäin Ouluun. Toinen meni Tiiron kylän kautta Kurvisenvaaraan, Suomussalmelle ja Kajaaniin. Pistojärveläisten perinteisenä kauppa-alueena pidetään Pohjois-Suomea.³⁸ Nevalainen kirjoittaa jopa, että pistojärveläiset eivät lähteneet ”ylen paljon merta edemmäs leipää saalistamaan.”³⁹ Tämä ei ole kuitenkaan koko totuus, kuten myöhemmin selviää. Totta on se, että pistojärveläiset eivät näytä juurikaan harjoittaneen kauppaa Savon suunnalla, Suomen Karjalassa tai Keski-Suomessa. Toisaalta on mahdollista, että lähteitä tällaisesta kaupankäynnistä ei yksinkertaisesti ole säilynyt tai ne odottavat vielä löytämistään.

Ensimmäiset maininnat pistojärveläisten laukkukaupasta ovat Pudasjärveltä. Isovihan aikaan siellä kulki ainakin Vasili Seppänen, ja vuonna 1793 sai hänen pojanpojanpoikansa Jeremia Seppänen sakot samalla paikkakunnalla tullimääräysten rikkomisesta. Todennäköisesti Pudasjärvi ei kuitenkaan ollut kummallekaan lopullinen päämäärä vaan välietappi matkalla rannikolle. Tiedot pistojärveläisten harjoittamasta kaupasta 1800-luvun alussa ovat vielä varsin hajanaisia. Kuusamon rajatullikamarin rajaratsastajien raporteissa mainitaan kuitenkin esimerkiksi Iwan Präckonen, joka oli matkalla Tornioista Kuusamoon. Kyseinen Prokkonen lienee samaa sukua kuin Pistojärven Kantoniemen Prokkoset. Tornioon tai Tornioista olivat matkalla myös useimmat muut rajaratsastajien tarkastamat karjalaiset. Tavaroitaan tullaamassa kävi myös muun muassa Pätapia Dåropia Seppänen, joka oli Pistojärven Hirvisalmen ja Vuosman Potapoffien kantaisä.⁴⁰ Vuosien 1844–1847 Oulun läänin laukkukauppiauluettelon perusteella kaupan painopiste siirtyi etelämmäksi. Kokkola, Vaasa ja Raahenousivat Tornion rinnalle yleisimpinä matkustuspaikkoina.⁴¹

Vuosien 1844–1847 laukkukauppiauluettelossa mainitaan seuraavat pistojärveläiset:

³⁸ Esimerkiksi Hämynen 1997, 68; Naakka-Korhonen 1988, 165.

³⁹ Nevalainen 2016, 58.

⁴⁰ Oulun ja Hailuodon kesä- ja syyskäräjät 1725, 1029–1035. Pohjois-Pohjanmaan tuomiokunnan arkisto. KA, Oulu; Kuusamon rajatullikamarin luettelot. Tutkintopöytäkirja 9.3.1793. Rajaratsastajien raportit 1804–1807. Kuusamon rajatullikamarin arkisto KIh:2. KA, Oulu.

⁴¹ Laukkukauppiauluettelo 1844–1847. Oulun lääninkanslian arkisto BIIc:2. KA, Oulu.

Kauppiaat

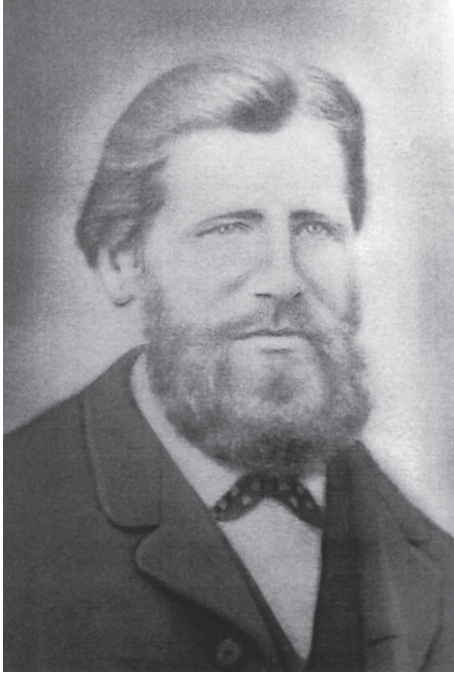
Kotikylä	Nimi	Matkan/matkojen päämäärä(t)
Pistojärvi	Fedor Ignatjeff Fedoroff	Kokkola
Pistojärvi	Fedor Ivanoff Jakovleff	Tornio, Raahe ja sieltä etelään
Tuhkala	Sisoj Titoff Kiriloff	Raahe
Suvanto	Gavrila Panfilov Kiriloff	kotiseutu
Suvanto	Kalina Anufriev Kiriloff	kotiseutu, Kokkola
Suvanto	Trifon Panfilov Kiriloff	Kokkola x 2
Pistojärvi	Artemej Prokovjeff Minin	Tornio
Kiimasvaara	Grigorij Jacovleff Nikitin	Vaasa, Muonionniska
Kiimasvaara	Nikolai Bogdanoff (Nikitin)	Tornio
Pistojärvi	Ivan Fedotov Potapoff	Turku
Pistojärvi	Jeremej Ivanoff Potapoff	Kokkola ja sieltä etelään
Pistojärvi	Kirila Ivanoff Potapoff	Kemi
Pistojärvi	Nikita Fedotov Potapoff	Kokkola
Korpijärvi	Mihaila Kirilov Renschev	Vaasa, Muonionniska x 2
Suvanto	Ivan Onisim Rodionoff	Kokkola
Suvanto	Nikifor Anisimoff Rodionoff	Kokkola
Akkala ⁴²	Ivan Fedotov Rodionoff	Helsinki
Suvanto	Onisim Fedotov Rodionoff	Tornio, Kokkola
Pistojärvi	Petter Grigorjeff Semenoff	Kokkola
Katoslampi	Nikifor Leontjev Tihanoff (Tilikoff)	Turku
Kantoniemi	Kirilä Anufiesson Timofejeff	Tornio
Suvanto	Antipa Kirilov Trofimoff	Tornio
Tuhkala	Anikij Pettersson Tuhkin	Vaasa, Kokkola x 2
Tuhkala	Constantin Pettersson Tuhkin	Vaasa, Kokkola x 2, Kuusamo
Katoslampi	Fedor Ivanoff Slym? (Vasilijeff)	Kittilä, Lappi
Katoslampi	Fedor Jevstafieff Wasilijeff	Kokkola

Ilmeisesti Oulun kaupungissa laaditun luettelon perusteella pistojärveläiset matkustivat säännöllisesti Pohjanlahden rannikkokaupunkeihin. Etenkin 1900-luvun alussa Oulun merkitys oli keskeinen. Tämä johtui ennen kaikkea vuonna 1886 avatusta junayhteydestä sekä Illikaisen tukkuliikkeestä, josta muodostui pistojärveläisille tärkeä tukikohta.⁴³

Pistojärveläisiä kului myös Etelä-Suomessa. Esimerkiksi Lahden markkinoilla vuonna 1888 kuoli äkillisesti Pistojärven Ohdan kylästä kotoisin ollut laukkukaup-

⁴² Alkuperäislähteessä virheellisesti Uhtua, mutta kyseisestä kylästä ei vuoden 1850 väestöreviisiluettelon mukaan löydy tämännimistä henkilöä. Pistojärven Akkalan kylästä löytyy sopivan nimen ja ikäinen mies. Kemin kihlakunnan Vuokkiniemen ja Paanajärven pogostojen väestöreviisiluettelot 1850. Karjalan tasavallan arkisto, Petroskoi.

⁴³ Esim. Eino S. Rahikainen, *Vienan prihan tie*. Otava, Helsinki 1969, 98.

Iikka Rotosen kuva Reykjavikista. V. Rohkimaisten yksityiskokoelma.

lästä oman kiinteän kauppansa ja hänen veljensä Nikifor Kiriloff (Mikko Pekkonen) Pusulaan. Kolmas veli Saveli eli Samppa Kiriloff näyttää myös tehneen kauppaa Nummi-Pusulän suunnalla. Ivan siirsi kauppatoimintansa myöhemmin Lopelle, josta näyttää tulleen suvun kantapaikka, ja Mikko puolestaan Pyhäjärvelle (UL). Hämeenlinnaan 1918 kaupan perustanut Alekski Kiriloff näyttäisi olevan samaa Ohdan Kiriloffien sukua.⁴⁷ Ks. luettelo pistojärveläisten perustamista kiinteistä kaupoista artikkelin loppupuolella. Näistä kaupoista muodostui laukkukauppiaiden tukkuja ja tukikohtia. Kiinteän kaupan perustaminen viittäisi siihen, että seutu on jo aiemmin tullut tutuksi, sillä ilman minkäänlaisia suhteita paikkakunnalle tämä olisi luonnollisesti ollut melkoinen riski jo pelkästään kauppaluvan saamisen suhteen.

pias Mikael Juhananpoika Kondrotjeff, jonka sanottiin asustaneen Elimäellä.⁴⁴ Suvantolaisen Riiko Rotosen kauppamatkat Pohjois-Suomen ulkopuolella, muun muassa Ahvenanmaalla, eivät suinkaan olleet poikkeuksia sääntöön kuten Nevalainen väittää.⁴⁵ Liikenneyhteyksien paraneminen houkutteli kauppiaita etsimään uusia kauppalueita. Tutkimalla ortodoksisten seurakuntien rippikirjoja löydämme esimerkiksi vuodelta 1901 Hangon seurakunnan alueelta Tuhkalan kylästä passilla tulleen laukkukauppiiaan Ivan Konstantinov Tuhkinin, joka näyttää kiertäneen alueella säännöllisesti.⁴⁶ Pistojärveläiset kauppiat perustivat Etelä-Suomeen myös kiinteitä kaupunpoja. Esimerkiksi Klementei Potapoff Hirvisalmen kylästä perusti maakaupan Turun läänin Karjalan kunnan Laajoen kylään vuonna 1900. Vihtiin puolestaan perusti 1900-luvun alussa Ivan Kiriloff (Janne Kallio) Ohdan ky-

⁴⁴ Turun lehti 12.6.1888. Sukunimi todellisuudessa Kondratjeff.

⁴⁵ Laukkukauppiauluettelo 1844–1847. Oulun lääninkanslian arkisto BIIc:2. KA, Oulu; Nevalainen 2016, 58.

⁴⁶ Hangon ortodoksisen seurakunnan rippikirjat 1896–1901. Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys (SSHY).

⁴⁷ ”Kauppaoikeus”. Uusi Aura 13.4.1900; Tampereen ortodoksisen seurakunnan rippikirja 1907, 96, 98. SSHY.

Syynä siihen, että niin sanottu ”etelän miehet” perustivat mielellään kauppoja eivätkä palanneet kotiseudulleen, oli se, että matkan tekeminen Pistojärvelle olisi ajan kulkuneuvoilla muodostunut kohtuuttoman raskaaksi. Olemattoman infrastruktuurin vuoksi eri kyliin johtavia kinttupolkuja pitkin ei aina päässyt edes hevosella, ja keli-rikon aikana alue oli viikkoja täysin eristyksissä muusta maailmasta. Infrastruktuuria Vienassa parannettiin vasta neuvostovallan aikaan. Osa laukkukauppiasta ei tyytynyt pelkästään Etelä-Suomeen vaan jatkoi vielä pidemmälle. Eräät pestautuivat merimiehiksi ja tekivät samalla kauppaa eri satamissa. Suvannon kylän Iikka Rotonen kävi jopa Islannin Reykjavikissa, missä hän otatti itsestään kuvan.⁴⁸ Pohjois-Suomessa osa pistojärveläisistä laukkureista pistäytyi myös Tornionjoen yli Ruotsin puolelle. Laukkureita kulki myös Pohjois-Norjassa, joskin samoilla reissuilla harjoitettiin muitakin elinkeinoja, kuten merikalastusta ja valaanpyyntiä. Joitakin pistojärveläisiä perheitä jäi myös asumaan Petsamon ja Pohjois-Norjan alueelle.⁴⁹

Kuusamo, Taivalkoski ja Pudasjärvi olivat sopivasti matkan varrella Ouluun, joten on luonnollista, että siellä tehtiin myös paljon kauppaa. Lähiseuduilta oli myös mahdollisuus käydä useammin rajan takana tapaamassa kotiväkeä. Pistojärven alueelta Ouluun oli jo 1900-luvun alussa melko säännöllistä rahtiliikennettä.

Yksittäisten laukkukauppiaiden kiertoalueista mainittakoon esimerkiksi kiimasvaaralainen laukkukauppias Mikko Mikkonen (ent. Nikitin), joka kiersi muun muassa Simon, Iin, Ranuan ja Kajaanin seuduilla. Saman kylän mies Mikko Moisseijeff kulki Iijoen ja Livojoen vartta pitkin saapuen Haukiputaalle sahatyöläisten tilipäiviksi.⁵⁰ Pistojärveläinen Nikolai Heikkinen puolestaan kiersi Kuusamosta Posion ja Taivalkosken kautta Siikajokilaaksoon ja Liminkaan.⁵¹ Jeremias Rinnemaa Pistojärveltä osti ja vaihtoi nahkoja Taivalkoskella ja Suomussalmella. Hän toi niitä syystalvella Puolangan markkinoille. Malviaisten Tero Feodoroff liikkui Raahen suunnalla. Hirvisalmelainen Jeremie Potapoff kulki laukkukaupalla Turun ja Porin läänissä. Hän kuljetti nahkoja, kaloja ja lintuja Oulun markkinoille ja toisinaan myös Kajaaniin. Vanhalla iällä hän siirtyi kokonaan Oulun läänin alueelle.⁵² Samasta kylästä oli koitoisin Teppo (Stepan) Jakovleff, joka kierteli Puolangalla ja Pudasjärvellä, kunnes alkoi hakea tavaraa Pietarista muille kauppiaille ja perusti vuonna 1883 pysyvän kaupan Puolangalle siirtyen myöhemmin Taivalkoskelle. Tämä kauppa on edelleen

⁴⁸ Oilinki 2001, 29.

⁴⁹ Naacka-Korhonen 1988, 164; Jeremias Rinnemaan haastattelu. Maiju Keynään haastatteluaineistot (myöh. Keynäs). Vihko V 1953, 333. Karjalan Sivistysseuran arkisto (KSSA). KA; Petsamon ortodoksisen seurakunnan kirkonkirjat 1850–1907. <https://hiski.genealogia.fi/hiski/f72juv?fi+1037>.

⁵⁰ Mikko Mikkosen haastattelu. Keynäs. Vihko IV 1955, 125; Mikko Moisseijeffin haastattelu. Keynäs. Vihko IV 1955, 173. KSSA. KA.

⁵¹ Nikolai Heikkisen (ent. Feodoroff) haastattelu. Keynäs. Vihko I 1954, 273. KSSA. KA.

⁵² Heinänen 2002; Maarit Heikkinen, ”Malviaisten pieni kylä...”. *KH* 2001 1–2, 14; Kadri Lehdon (o.s. Potapoff) haastattelu. Keynäs. Vihko 4 (1940), 109. KSSA. KA.

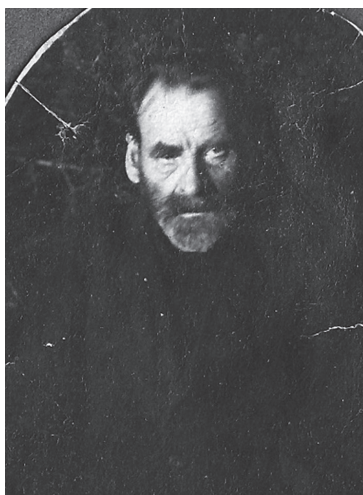
toiminnassa ja on Suomen vanhin yhtäjaksoisesti toiminut ja saman suvun sisällä säilynyt kyläkauppa.⁵³

Myös Suomesta Pistojärvelle tuotujen vaimojen asuinpaikat kertovat omaa kieltänsä siitä, missä päin miehet matkustivat. Kiimasvaaralainen laukkuri Nikolai Nikitin toi vaimonsa Annan Simosta. Malviaisten Petr Fedoroff taas toi puolisonsa Tiinan Puolangalta. Hirvisalmelainen Jegor Potapoff toi vaimonsa Luvviisan Raumalta. Ohdan kylän Maksim Kiriloff toi puolestaan vaimonsa Maria Liisan Porvoosta.⁵⁴ Nämä vain muutamia esimerkkejä mainitakseni.

Syrjäkylät ja metsätyömaat tulivat laukkukauppiaille tutuiksi. Syrjäseuduilla asui paljon ihmisiä, jotka elivät niin kaukana kiinteistä kaupoista, että heillä ei ollut mahdollisuutta eikä aina varaakaan lähteä ”maalikylille”. Metsätyömailla oli puolestaan pulaa etenkin kunnollisista vaatteista. Syrjäseuduille ajoivat myös muut syyt. Moni kauppias vältteli kirkonkylä virkavallan vuoksi. Suomalaiset kauppiat eivät useinkaan pitäneet kilpailijoista ja olivat kärkkäitä tekemään ilmiäntöjä. Vaikka moni nimismies katsoi laukkukauppaa läpi sormien, niin aina mukaan mahtui virkaintoisempiakin. Esimerkiksi pistojärveläinen Kiril Jakovleff menetti kauppatavaroitaan 500 markan arvosta, kun viranomaiset löysivät hänen reppunsa niittyladosta. Kauppias oli usein suomalaisten talonpoikien hyväntahtoisuuden varassa. Nämä suojelivat häntä viranomaisten ahdisteluilta. Valitettavasti tämä teki karjalaisista toisinaan myös haavoittuvaisia rosvojen hyökkäyksiin suhteen. Yksinäinen laukkukauppias tavaroineen oli helppo saalis.⁵⁵ Teodor Rohkimainen joutui väijytyksen kohteeksi yksinäisellä metsätiellä, kun

Stepan (Teppo) Jakovleff. KH 1–2 2004.

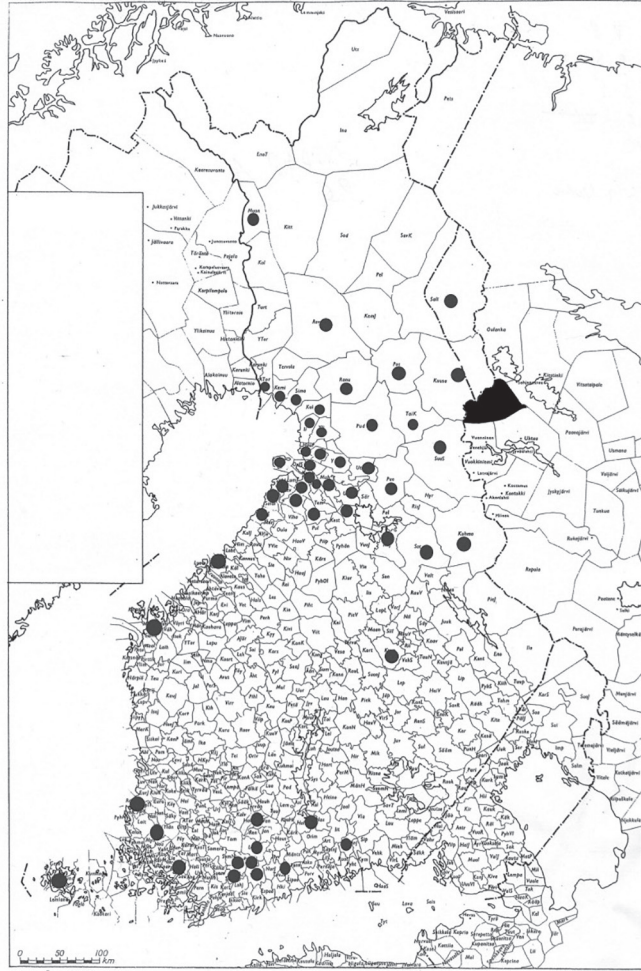

Jeremie Potapoff. S. Kallion yksityiskokoelma.

⁵³ Nevalainen 2016, 219–220; Naakka-Korhonen 1988, 237.

⁵⁴ Tuoppajärven, Vaarakylän ja Pistojärven seurakunnan metrikkirjat 1844–1905. KAR 3-30. SS-HY.

⁵⁵ Rahikainen 1969, 8–9; Naakka-Korhonen 1988, 223–224. Lähteessä ”Jeremias Rinnemaan isä”, mutta Pistojärven rippikirjasta vuodelta 1900 tieto kauppiaan nimestä.

Kartta 2. Pistojärveläisten tiedossa olevia kauppapaikkoja Suomessa. Pistojärven kunta mustattu. Peruskartan muokkaukset tehty kirjoittajan toimesta.

rosvot yrittivät tarttua hänen hevosensa ohjaksiin. Kauppiaan pelasti hänen vahva hevosensa, joka torjui rosvot jyräämällä heidät alleen.⁵⁶ Teodor oli onnekas, mutta moni muu laukkukauppias tuli murhatuksi. Esimerkiksi 29.1.1850 Suvannon kylästä Jeremia Kiriloff iskettiin pakkasella tajuttomaksi Hailuodon edustalla, ja hän jäätty kuoliaaksi. Vainajan veli Kauro ja setä Kalina hakivat ruumiin kotiseudulle haudattavaksi.⁵⁷ Laukkukauppias saattoi joutua tapetuksi vielä sotien välisenä aikana. Taivalkoskelle asettunut pistojärveläinen kauppias Kalle Lehtomäki (Potapoff) joutui

⁵⁶ Teodorin sukulaismiehen Vasili Rohkimaisen kertomus 16.9.2019.

⁵⁷ Hailuodon kuolleiden luettelo 1850. Suomen Sukututkimusseuran Hiski-tietokanta.

ryöstömurhan uhriksi Suomussalmella vuonna 1937.⁵⁸ Tapaus selvisi vasta kun murhaajan puuhun sitoma hevonen pääsi kolmen viikon ponnistelujen jälkeen vapaaksi.

Laukkukauppiaat käyttivät matkasauvojaan itsepuolustusvälineinä, ja monet pitivät mukanaan myös tuliaseita.⁵⁹ Laukkukauppiaita kuoli matkan varrella myös luonnollisista syistä. Esimerkiksi Kiimasvaaran kylän ainoaksi laukkukauppiiaaksi vuonna 1866 merkitty Nikolai Nikitin kuoli ”vanhuuttaan” Haukiputaalla 3.11.1893. Oulussa taas kuoli 31-vuotias Yrjö Rotonen keuhkotautiin 8.9.1913.⁶⁰ Kuolema ei katso aikaa, paikkaa eikä ikää. Laukkukauppiaat solmivat riskien minimoimiseksi erilaisia liittoja. Nämä liitot sopivat esimerkiksi tapaavansa tiettyyn aikaan tietyssä paikassa, ja mikäli joku puuttui, niin muut lähtivät häntä etsimään. Liiton jäsenet takasivat tarvittaessa toisensa, mikäli tukusta piti saada tavaraluottoa. Luottotappiot olisivat pilanneet muidenkin kauppiaiden maineen, joten karjalaiset pitivät velkojensa maksamista kunnia-asianaan.⁶¹ Liitot perustuivat luottamukseen. Ne tehtiin yleensä sukulaisten, sukuun vävyiksi tulleiden sekä läheisten ystävien kesken ja olivat siksi luonteeltaan melko sisäänpäin lämpiäviä. Esimerkiksi suvantolaisen Kirilä Rohkimaisen kanssa samassa liitossa olivat hänen poikansa Otto ja Yrjö, veli Vaseli ja veljenpoika Teodor. Vain Tuomas Karpoff Sohjanankoskesta ei ollut suvantolaisia. Liittopaikkana toimi Tyrnävän Kauppi.⁶²

Kauppatavarat

Monipuolinen tarjonta mahdollisti useammat kaupat, joten myytävissä tuotteissa piti olla useampaa eri sorttia. Eläinten nahoilla oli paljon kysyntää, ja ne kuuluivat laukkukauppiaiden perusvalikoimaan. Kuusamon tulliluetteloiden perusteella karjalaiset toivat 1780-luvulla paljon karhunnahkoja. Lisäksi kaupattiin erilaisia kankaita, kuten pellavaa ja sarkaa. Joihinkin kangaslaatuihin laukkureilla oli monopoli. Maaseudun naisille oli karjalaisen laukkukauppiiaan saapuminen tervetullutta vaihtelua, ja he tarjosivat usein myös erilaisia luksusesineitä, kuten silkkihuiveja. Nappeja ja kaikenlaista rihkamaa kuljetettiin usein mukana ja lapsille usein myös makeisia. Laukun painon pitämiseksi inhimillisellä tasolla ei suuria ja raskaita esineitä, kuten lekoja, kuljetettu. Alkoholia kaupattiin salaa etenkin metsätyömailla.⁶³

⁵⁸ ”Taivalkoskelainen kauppias ryöstömurhattu Suomussalmella”. Kaiku 12.6.1937.

⁵⁹ Naakka-Korhonen 1988, 113.

⁶⁰ Vaarakylän seurakunnan metrikkirja 1893. KAR 20, II. SSHY; ”Kuolleita”. Liitto 11.9.1913. Suvantolaisen Yrjön mainitaan tässä olevan kotoisin Turun läänin Karjalan kunnasta. Ehkäpä hän teki kauppaa siellä asustaneen Klemetti Potapoffin kanssa?

⁶¹ Rahikainen 1969, 17, 24.

⁶² Naakka-Korhonen 1988, 162

⁶³ Tulliluettelot vuosilta 1782 ja 1783. Kuusamon rajatullikamarin arkisto KIH:2. KA, Oulu; Nevalainen 2016, 25; Bazegski 1997, 86; Heinänen 2002.

Pistojärveläiset ostivat tarvitsemansa viljan, suolan ja lamppuöljyn enimmäkseen Vienan meren rannikolta Kieretistä. Sieltä ostettiin myös hamppua, jota myytiin Kuusamossa kalastajille nuottia ja rysiä varten. Vienan Kemissä jouduttiin hoitamaan hallinnollisia asioita, joten matkat sinne hyödynnettiin myös kauppamatkoina. Osa kävi näillä matkoilla jopa Arkangelissa asti. Heidän joukossaan oli esimerkiksi Hilvana Jakovleff, jolla oli makasiinit Oulussa ja Kieretissä.⁶⁴

Kauppatavaroita käytiin hakemassa toisinaan myös keisarikunnan pääkaupungista Pietarista, jossa oli myös kiinteitä karjalaisia kauppiaita, muun muassa Vaseli Kemoff Kiestingistä. Pietarista haki kauppatavaroita muun muassa jo aiemmin mainittu hirvisalmelainen Teppo Jakovleff.⁶⁵ Pietariin tehtiin matkoja pitkän etäisyyden vuoksi enemminkin vuosi- kuin kuukausitasolla. Erikoistekstiilit, esimerkiksi Lodzin flanelletit, hankittiin usein täältä. Karjalaisten hyvän maineen vuoksi tavarat saatiin usein velaksi ja maksettiin seuraavan vuosimatkan aikana.⁶⁶

Elintarvikkeita, muun muassa kaloja ja lintuja, kuljetettiin pääasiassa talvella reikielien tultua ja mieluiten lähialueille, sillä niiden säilyvyys oli heikkoa ja tieyhteydet huonoja. Äkillinen suojasää saattoi pilata koko kuorman. Oulusta kaloja päätyi venäläisten kauppiaiden mukana Pietariin.⁶⁷ Ensimmäisen maailmansodan alla poronliha ja taljat olivat merkittävä vientituote etenkin porotalouteen keskittyneille Tiiron, Tuhkalan, Vuosman ja Kiimasvaaran kylille. Lihaa kuljetettiin Ouluun saakka, mistä osa päätyi Saksaan asti. Myös eläviä poroja kaupattiin Suomen puolella etenkin Kuusamon kirkonkylässä. Tähän kauppaan erikoistui Miitrei Tiilikainen (Tilikoff) Katoslammen kylästä. Pistojärveläisiä poroja päätyi muun muassa Iihin.⁶⁸ Ouluun toimitettiin pororaidoilla Pistojärveltä joulukuussa voita. Tätä toivat naiset, jotka tulivat hakemaan miehiänsä kotiin Oulun joulumarkkinoilta. Vienalaista voita pidettiin laadullisesti parempana kuin esimerkiksi kainuulaista, sillä Kainuussa ja Kuusamossa ulosteiden syöttäminen karjalle oli yleistä, ja tämä puolestaan vaikutti negatiivisesti voimakuun.⁶⁹

Pistojärveläisten erikoisuutena olivat helmet. Pistojoki oli tunnetusti yksi Karjalan parhaimmista helmijoista. Ohdan kylästä kotoisin ollut laukkukauppias Janne Liehu (ent. Ivanoff) myi helmiä jopa Ruotsin hoville.⁷⁰ Todellinen ”simpukkamies” oli eräs pistojärveläinen Tarassei joka kävi syksyisin myymässä kesällä keräämänsä

⁶⁴ Rahikainen 1969, 18, 43; Vuoristo 2001, 9.

⁶⁵ Nevalainen 2016, 159–160, 163.

⁶⁶ Rahikainen 1969, 30.

⁶⁷ Korablev 1997, 98.

⁶⁸ Kortessalmi 1996, 266–267.

⁶⁹ Rahikainen 1969, 17. Vienassa joulua vietettiin juliaanisen kalenterin mukaan. Laukkureilla oli siten kaksi joulua.

⁷⁰ Rotosen suvun päiväämätön sukututkimus. Pekka Oilinki. Käsikirjoitus tekijän hallussa.

helmet Pietariin ja Ouluun. Helmistä saamallaan varoilla Tarassei rakennutti komeat talot kahdelle pojalleen.⁷¹

Kauppatavaroita hankittiin matkan varrelta ostamalla, mutta käytiin myös varta vasten hakemassa kaupattavia tuotteita. Kauppiaat pitivät koko ajan silmiään auki uusien trendien varalta. Muodilla saattoi löydä rahoiksi. Esimerkiksi Janne Rajamaa sai hyvät voitot myytyään kirkkaan punaisia linnunsulkia, jotka olivat tulleet Pietarin hovissa muotiin.⁷² Suomesta ostettiin etenkin turkiksia. Näitä pistojärveläiset kävivät muiden vienalaisten kauppiaiden kanssa myymässä Pohjois-Aunuksen Sungussa Margareetan päivän turkismarkkinoilla. Esimerkiksi 29.12.1869 pidätettiin Sungussa pistojärveläinen Mihail Jakovleff epäiltynä salakuljetuksesta. Hänellä oli mukanaan muokkaamaton saukonnahka ja 22 ketunnahkaa. Nämä oli hankittu Suomesta, vaikka Jakovleff esitti markkinoilla ilmeisesti jonkun korruptoituneen virkamiehen todistuksen siitä, että nahat olivat paikallista alkuperää.⁷³

Kauppiaan elämää

Kauppamatkoille lähdettiin yleensä syksyisin pohorotsan praasniekan (8.9.) jälkeen.⁷⁴ Kylissä valmistauduttiin miesten lähtöön, ja naiset tekivät heille matkaeväät, joiden piti riittää ainakin pariiksi viikoksi. Lähtö oli suuri tilaisuus, ja siihen kuului perinteen mukaan lähtöitkut. Pistojärvellä myös joiuttiin.⁷⁵ Karjalaiset lähtivät yleensä rajalle joukolla ja erkanivat toisistaan Suomen puolella, kun itse kukin lähti omille kauppaj-alueilleen.

Laukkukauppa ei ollut heikkojen puuhaa. Matkustaminen oli raskasta. Pelkästään matka Kuusamosta Ouluun vei viikon. Matkalle piti luonnollisesti saada mahdollisimman paljon tavaraa mukaan, mutta siinä oli rajoituksena kunkin miehen kantokyky. Rikkaammat laukkukauppiaat palkkasivat apukantajia. Tärkein kantoväline oli nahkainen reppu eli sumptsa. Siihen mahdutettiin tavaraa 50–60 kilon edestä, joskus enemmänkin jopa yli 70 kiloa. Sumptsa yleensä pakattiin niin täyteen kuin oli mahdollista, ja sen kantaminen edellytti hyvää fyysistä kuntoa. Laukku oli niin iso, että se ei mahtunut pirttien ovista sisälle ja metsäpolkujen ahtaimmissa paikoissa oli kuljettava sivuttain. Joillakin oli lisäksi niin sanottu satsilaatikko. Se sisälsi neljä laatikkoa lokeroineen päällekkäin sidottuna pohjalaudalla ja päätypuilla. Satsilaatikkoon saatiin laitettua erilaista pikkutavaraa, kuten nappeja.⁷⁶

⁷¹ Antero Vartia, ”Tiiovaaralainen sotilas linnanherrana Ranskassa”. Pohjan poika 4.11.1941. Tarina perustuu kokkosalmelaisen Homa Kotkansalon haastatteluun.

⁷² Rahikainen 1969, 46.

⁷³ Bazegski 1997, 81–82.

⁷⁴ Hämynen 1997, 70.

⁷⁵ Rahikainen 1969, 13–27; Virtaranta 1958, 60–62.

⁷⁶ Nevalainen 2016, 23–25; Rahikainen 1969, 14–15, 23–24.

Laukkukauppiaan vaurastuessa hän usein hankki itselleen hevosen. Hevonen helpotti matkantekoa, laajensi kiertoaluetta ja mahdollisti suuremman määrän myytäviä tuotteita. Rekeen mahtui kymmenen laukun edestä tavaraa.⁷⁷ Hevosen ylläpito ja ruokinta toivat jonkin verran lisäkustannuksia, eikä sitä ollut aina järkevää lähteä kuljettamaan takaisin Vianaan. Moni möi siksi hevosesensa kauppatatkan päätteeksi tai jätti sen luotettavan suomalaistalonpojan hoidettavaksi seuraavaa kauppatatkaa silmällä pitäen. Pohjois-Suomessa liikuttiin paljon myös poroilla. Porot pääsivät ketterämmin sellaisista paikoista, joissa hevoset joutuivat ponnistelemaan, ja niillä pystyi liikkumaan pitempään kelirikon aikana.⁷⁸ Kauppatatkalta palattiin usein Suomen joulumarkkinoiden jälkeen. Pitemmälle matkalle lähteneet eivät välttämättä palanneet kotiin vuosiin.

Karjalaiset laukkurit saivat maaseudun taloista yleensä ilmaisen yösjän. Sellaisiakin taloja oli, että yösija annettiin vain karjalaisille. Ruoasta ja kahvista piti maksaa. Mikäli mahdollista, ruoka maksettiin rihkamalla tai tingattiin kaupan päälle. Jos sopimukseen ei päästy, niin kiristettiin vyötä. Menot piti saada painettua minimiin, jotta kauppareissu olisi ollut kannattava.⁷⁹

Laukkureiden suhde suomalaisiin asiakkaisiin saattoi olla hyvinkin läheinen. Säännöllisesti vieraileva laukkukauppias oli osa paikallisyhteisöä. Joissakin kortteeritaloissa karjalaisia kohdeltiin kuin ystäviä tai sukulaisia. Tällöin sama kauppias kävi samassa talossa vuosikymmenien ajan.⁸⁰

Kaupalle lähdettiin nuorella iällä. Esimerkiksi Jeremias Rinnemaa (ent. Jakovleff) teki ensimmäisen kauppatatkinsa isänsä kanssa Kainuuseen 12-vuotiaana. Hän kulki ensimmäiset neljä vuotta isänsä kanssa. Janne Rajamaa lähti myös isänsä kanssa ensimmäiselle kauppatatkalleen Suomeen suurin piirtein samanikäisenä 1905. Kaksitoistavuotiaana kauppiaa uran aloitti myös Jannen veli Vaseli.⁸¹ Isättömät pojat lähtivät ensimmäisille kauppatatkoille yleensä jonkun vanhemman sukulaismiehen matkassa. Ensimmäisten vuosien yhteiset kauppatatkat toimivat nuoren laukkukauppiaan kaupakouluna. Opittiin käytännössä oma kauppareitti ja kortteeritalot sekä luotiin liikesuhteita. Samalla vanha laukkukauppias pääsi esittelemään poikansa seuraajanaan ja siten varmistamaan kauppasuhteiden jatkumisen tulevaisuudessa. Kun poika oli saanut tarpeeksi oppia ja itseluottamusta, hän ryhtyi itsenäiseksi kauppiaksi.

Laukkukauppiaalta vaadittiin fyysisen kunnan lisäksi järkeä. Laskutaito oli tärkein ominaisuus. Laukkukauppias saattoi olla ja usein olikin luku- ja kirjoitustaido-

⁷⁷ Rahikainen 1969, 26.

⁷⁸ Naakka-Korhonen 1988, 197.

⁷⁹ Rahikainen 1969, 25–26; Naakka-Korhonen 1988, 230.

⁸⁰ Naakka-Korhonen 1988, 193.

⁸¹ Rahikainen 1969, 23; Vaseli Rotosen haastattelu. Keynäs. Vihko V 1953, 395. KSSA. KA; Jeremias Rinnemaa haastattelu. Vihko V 1953, 333. KSSA. KA.

ton mutta liikevaisto, hyvä muisti ja päässä laskutaito auttoivat pitkälle.⁸² Kauppiaalla piti olla myös psykologista silmää. Hänen piti ainakin yrittää olla miellyttävä myös henkilökohtaisella tasolla. Talonpojat eivät narautaneet ystäviään. Syrjäkyliin saapunut laukkukauppias toi mukanaan häivähdyksen suuresta maailmasta, kertoi uutisia ja iski tarinaa. Laukkureilla oli tapana panostaa myös ulkoiseen olemukseen. Fiksu pukeutuminen ja käytös auttoivat pitkälle. Tämä auttoi etenkin naisväen suhteen (he olivat esim. kangaskauppiiaan tärkein asiakasryhmä) mutta aiheutti myös kateutta ja mustasukkaisuutta. Lehdistöissä syytettiin karjalaisia veneeristen tautien levittäjiksi. Stereotypiaa karjalaisesta Shemeikasta, joka vei naisia mukanaan Karjalaan, hyödynsi Juhani Ahokin romaanissaan *Juha*. Kortteeritaloissa laukkurin kannatti välttää naisten riiamista ellei ollut tositarkoituksella liikkeellä. Suhdetoiminta ulotettiin myös lapsiin ja heille jaettiin usein karkkia.⁸³ Luotettavuus niin liike-elämässä kuin henkilökohtaisella tasolla takasi liikesuhteiden jatkuvuuden.

Karjalaiset yleensä hinnoittelivat tuotteensa mahdollisimman korkeiksi. Tinkäminen oli oleellinen osa laukkukaupan ”rituaalia”. Jos ostaja maksoi heti pyydetyn hinnan, niin sehän oli kauppiaille vain hyväksi. Usein tinkiminen oli kovaa puolin ja toisin. Kaupanpäälliset kuuluivat asiaan.⁸⁴

Laukkukauppiiaan kannatti muutenkin tehdä itseänsä hyödylliseksi. Kehittämällä omia taitojaan hän saattoi saada asiakkaat myötämieliseksi ostoksilleen. Suutarinoppia ja muita käytännön taitoja opittiin kauppamatkoilla. Hirvisalmelainen Ontto Potapoff opetteli kellosepäksi, kun taas saman kylän mies Santeri Salmi kengitti hevosia. Nikolai (Klementti) Potapoff oli puolestaan saanut välskärin koulutuksen armeijassa ja osasi muun muassa vetää jäseniä paikoilleen.⁸⁵ Laukkurit toimivat usein myös kuohareina ja verenpysäyttäjinä. Karjalaisten maine tietäjinä kiiri heidän edellä ja houkutteli myös tietynlaista asiakaskuntaa. Pistojärveläisille loitsut olivat hyötytietoa, ja he pitivät niitä siksi suuremmassa arvossa kuin varsinaisia kalevalaisia runoja, koska nämä olivat vielä 1800-luvulla niin yleisiä. Osa kauppiaista oppi loitsuja ja parannuskonsteja myös Suomen puolella ja toi niitä mukanaan Vianaan. Esimerkiksi Katoslammella asunut kuulu tietäjä Mihei Vasilijeff kertoi vuonna 1889 perinnetutkija Heikki Meriläiselle kuulleensa eräitä loitsujaan Muhokselta ja Kii-
mingin tienoilta. Vastaavasti suvantolainen laukkukauppias Simana Trohkimaine eli Rohkimainen kertoi Meriläiselle loitsujaan Muhoksella Apajan majatalossa.⁸⁶

⁸² Nevalainen 2016, 203; Naakka-Korhonen 1988, 186.

⁸³ Rahikainen 1969, 9; Naakka-Korhonen 1988, 177, 183, 211.

⁸⁴ Naakka-Korhonen 1988, 182–183.

⁸⁵ Naakka-Korhonen 1988, 234.

⁸⁶ Esimerkiksi *Suomen Kansan Vanhat Runot (SKVR) 14*, n:o 21, n:o 332, n:o 916 ja n:o 1887. <https://skvr.fi/skvr-teos>.

Laukkukaupan merkitys

Laukkukaupasta oli Pistojärvelle monenlaista hyötyä. Taloudellinen merkitys ei ole tässä ainoa mittari. Kaikki eivät nimittäin laukkukaupalla rikastuneet. Osa onnistui paremmin ja osa huonommin. Tiukan taloudellisessa mielessä laukkurin talous saattoi kärsiä paitsi huonojen kauppojen lisäksi siitä, että miesväen ollessa poissa koti viljelyksineen jäi naisten, lasten ja vanhusten hoidettavaksi. Ennen kaikkea miehet saivat Suomessa uusia kulttuurivaikutteita ja toivat niitä kotikyliinsä. Tätä kautta omaksuttiin esimerkiksi punamullan käyttö. Laukkukauppiaiden punaisiksi maalattuja, suomalaistyyppisiä taloja nousi koristamaan harmaita karjalaiskyliä. Suomesta tuotiin myös vaimoja Pistojärven kyliin, ja hekin toivat mukanaan uusia vaikutteita muun muassa ruokakulttuuriin. Esimerkiksi eräs Ohdan kylään Suomussalmelta tuotu miniä opetti leipäjuuston teon kyläläisille.⁸⁷ Kahvin käyttö levisi Pistojärvelle jo 1800-luvulla. Se saavutti siellä yhtäläisen suosion teen kanssa, vaikka yleensä karjalaiset suosivat enemmän teetä. Laukkukauppiat toivat lisäksi erilaisia työkaluja Suomesta, kuten talikoita, viikatteita ja ompelukoneita.⁸⁸ Laukkukauppiat olivat ensimmäisten joukossa kääntymässä pois vanhauskoisesta ortodoksisuudesta, joka oli alueen pääuskonto. Tähän vaikuttivat etenkin käytännön syyt, sillä kuppivieron⁸⁹ noudattaminen oli kauppamatkoilla vaikeaa. Ortodoksisen kirkon kannalta ikävää oli se, että moni siirtyi vanhauskoisesta ortodoksisuudesta lestadiolaisuuteen. Tämä kehityssuunta korostui sittemmin pakolaisten parissa.

Laukkukaupan yhteydessä pistojärveläiset saivat myös muita ”maallisempia” vaikutteita Suomesta. Esimerkiksi piirileikit, rekilaulut, balladit ja arkkiveisut, kuten Titanicin laulu, sekä uudet tanssit levisivät tätä kautta, mutta ennen kaikkea myös halu sivistää itseään ja oppia uutta. Tsaarinvallan aikana ei pidetty tarpeellisena opettaa karjalaisia edes lukemaan. Moni vienalainen havahtui lukutaidon ja muun koulutuksen puutteeseen Karjalassa ja ryhtyi joko kouluttautumaan itse tai kouluttamaan jälkeläisiään Suomessa. Tämä kehitys johti nykyisinkin toimivan Karjalan Sivistysseuran edeltäjän Wienan Karjalaisten Liiton syntyyn. Laukkurit eivät halunneet olla pelkkiä ”laukkuryssiä” ja pyrkivät tekemään eron itsensä ja ”oikeiden ryssien” eli venäläisten välillä.⁹⁰ Moni omaksui Suomen puolella suomalaistetun version omasta

⁸⁷ Naakka-Korhonen 1988, 236; Pentti Virtaranta, *Vienan kyliä kiertämässä*. Kirjayhtymä, Helsinki 1978, 190–191.

⁸⁸ Esim. Kadri Lehdon haastattelu. Keynäs. Vihko 4 (1940), 109. KSSA. KA.

⁸⁹ Vanhauskoisilla oli omat astiansa ja jos he vahingossakaan söivät toisuskoisten astioista, he ”saastuivat” ja joutuivat samaan vieroon kuin toisuskoiset ”mierolaiset”. Kuppiviero vaikeutti myös suomalaisten runonkerääjien elämää. Lisätietoa mm. Juha Pentikäisen kirjassa *Marina Takalon uskonto*. SKS, Helsinki 1971.

⁹⁰ Naakka-Korhonen 1988, 209. Pelko alueen suomalaistumisesta sai Venäjän viranomaiset perustamaan ensimmäiset venäjänkieliset koulut Vienaan. Pistojärvelle venäläinen koulu tuli 1896, mutta tulokset jäivät heikoiksi, koska oppilaat eivät osanneet venäjää. Opettaja tarvitsi tulkin selittääkseen oppilaille perusasioita.

nimestään. Esimerkiksi suvantolaisesta Iivana Rotosesta tuli rajan takana Juho Rotonen. Nimiä ryhdyttiin myös virallisesti suomalaistamaan 1900-luvulla. Esimerkiksi Ohdan Iivana Kiriloffista tuli Janne Kallio ja Pistojärven Simana Jakovleffista tuli Simo Jokisalo. Laukkukauppiaat olivatkin heimosotien aikana karjalaisten kansallisen liikkeen kärkihahmoja. Pistojärvellä heistä tärkeimpänä mainittakoon Janne Rajamaa, joka toimi väliaikaisen hallituksen ministerinäkin.⁹¹ Heimosotien aikaan Pistojärvi oli yksi Vienan suomalaismielisimpiä kuntia, mikä osaltaan on laukkukaupan luomien yhteyksien ansiota.

Laukkukauppa pakolaisten elinkeinona

Useimmat pakolaiset palasivat Viaan olojen rauhoituttua, mutta 1920-luvun suurten paluumuuttojen jälkeenkin Suomen puolelle jäi pysyvästi useita satoja Pistojärven asukkaita, suurin piirtein 25 prosenttia kunnan väestöstä. Heitä oli erityisen paljon Kuusamossa ja Taivalkoskella. Nämä paikkakunnat sijaitsivat tarpeeksi lähellä rajaa, jotta mahdollisen uuden yrityksen yhteydessä karjalaiset voisivat palata. Ajan mittaan moni siirtyi kuitenkin muualle Suomeen. Etenkin sahat työllistivät pakolaisia, mutta monet pistojärveläiset jatkoivat perinteistä elinkeinoaan laukkukauppiaina. Tämä vaati kulkukauppaluvan, jonka saanti ei suinkaan ollut läpihuutojuttu, lisäksi muun muassa riittävää alkupääomaa, sillä paperiruplat olivat arvottomia, ja monen varastot olivat jääneet Viaan tai huventuneet sota-aikana. Toisaalta monella oli vanhoille tuotteilleen valmiit markkinat, huomattavaa asiantuntemusta ja luottamukselliset suhteet pitkäaikaisiin asiakkaisiin. Suurin osa pakolaisista ei kaupalla rikastunut, mutta enemmistö heistä pystyi kuitenkin elättämään perheensä ja itsensä.⁹²

Esimerkiksi Aleksi Rotonen kulki hevosella pitkin kyliä ja metsätyömaita. Paras myyntiartikkeli olivat hänen vaimonsa ompelemat miesten alushousut, mutta niitä ei ollut kotioloissa mahdollista valmistaa niin paljoa kuin oli kysyntää.⁹³

Suvantolainen Jere Takalo lähti suoraan Vienan taistelulenteltä Ouluun, otti siellä Illikaiselta saadulla luotolla kauppatavaroita ja lähti sotilasreppu selässään myymään tuotteita perheensä vanhalla kauppa-alueelle Tyrnävälle.⁹⁴

Hirvisalmelainen Santeri (Samppa) Salmi teki isänsä Jeremien kanssa nahkakauppaa ja kierteli Oulun ja Kuhmon väliä tehden yhteistyötä sisarensa miehen

⁹¹ Rahikainen 1969, 87–88.

⁹² Pistojärven eri kylien välillä on suuria eroja. Esimerkiksi Hirvisalmen kylän asukkaiden enemmistö jäi Suomeen, mutta Kantoniemestä puolestaan vain yksittäisiä henkilöitä. Tämä tutkimustulos on saatu vertaamalla Pistojärven kunnan vuoden 1918 rippikirjaa (KA, Oulu) Karjalan pakolaisten kirkollisten asiain hoitajan arkistosta (KA, Helsinki) löytyviin tietoihin.

⁹³ Nevalainen 2016, 223–224.

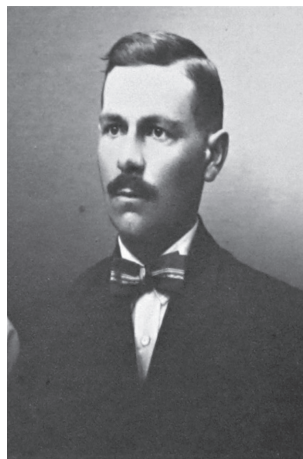
⁹⁴ Nevalainen 2016, 155.

M. Alanko. SK.

T. Rohkimainen. SK.

J. Rajamaa. A. Suvannon
yksityiskokoelma.

Heikki Isoniemen kanssa. Santerin vaimo Naimi piti saman aikaan kiinteää kauppa Oulujoen Sanginsuussa.⁹⁵

Kun oli hankittu lain vaatima Suomen kansalaisuus ja kerätty riittävä pääoma, moni pakolainen perusti kiinteän kaupan. Useimmat harjoittivat kuitenkin samaan aikaan myös perinteistä kulkukauppaa. Tässä taulukossa mainitaan eräitä kauppiaksi ryhtyneitä pistojärveläisiä. Alleviivatut henkilöt aloittivat kiinteän kaupan pitämisen Suomessa ennen vuotta 1918. Muut ovat pakolaisia:⁹⁶

Kiinteät kaupat

Kotikylä:	Kauppiaan nimi:	Paikkakunta:
Suvanto	Mikko Alanko ent. Kiriloff	Rantsila
Suvanto	Teppo Alanko ent. Kiriloff	Rantsila
Malviainen	Jaakko Heikkinen ent. Feodoroff	Pusula
Pistojärvi kk.	Nikolai Heikkinen ent. Feodoroff	Suomussalmi/Taivaalkoski
Malviainen	Vasili Heikkinen ent. Feodoroff	Nummi
Hämeenkylä	Heikki Isoniemi ent. Tarasoff	Utajärvi

⁹⁵ Sami Kallio, ”Helmi (Helvi) Niemen haastattelu”. <https://www.karjalansivistysseura.fi/tarinat/viisasten-kerhot/viisasten-kerhojen-tallenteita/>.

⁹⁶ Lähteenä käytetty mm. *Suomen Liikekalenteria 1.1.1941*, Sakari Vuoriston luetteloa viankarjalaisista kauppiaista (*Suvulta suvulle II* 1996, 214–239) sekä *Karjalan Heimo* -lehteä vuosilta 1950–2019. Kun listassa on merkitty kaksi paikkakuntaa, tarkoittaa se kiinteän kaupan muuttoa eri paikkakunnalle.

<u>Hirvisalmi</u>	<u>Teppo Jakovleff</u>	<u>Puolanka/Taivalkoski</u>
<u>Ohta</u>	<u>Janne Kallio ent. Kiriloff</u>	<u>Loppi</u>
<u>Ohta</u>	<u>Aleksi Kiviranta ent. Kiriloff</u>	<u>Vihti/Hämeenlinna</u>
Kiimasvaara	Mikko Mikkonen ent. Nikitin	Yli-Ii
Kiimasvaara	Konsta Moisejeff ⁹⁷	Ranua
Tuhkala	Antti Niikkonen/Nikanoff ⁹⁸	Kuusamo
<u>Ohta</u>	<u>Samppa Ohtoniemi ent. Kiriloff</u>	<u>Nummi</u>
<u>Ohta</u>	<u>Mikko Pekkonen ent. Kiriloff</u>	<u>Pusula/Pyhäjärvi UL</u>
Kantoniemi	Ville Pohjola ent. Timofejeff	Sotkamo
<u>Hirvisalmi</u>	<u>Klement (Nikolai) Potapoff</u>	<u>Karjala TL</u>
<u>Hirvisalmi</u>	<u>Santeri Salmi ent. Potapoff</u>	<u>Oulujoki</u>
Pistojärvi kk.	Vasili Semenoff	Pudasjärvi
Suvanto	Janne Rajamaa ent. Rodionoff	Pudasjärvi
Suvanto	Yrjö Rajamaa ent. Rodionoff	Hailuoto/Pyhäjärvi
Suvanto	Heikki Rohkimainen	Hailuoto
Suvanto	Teodor Rohkimainen	Tyrnävä
Suvanto	Vasili Rohkimainen	Kuusamo
Suvanto	Yrjö Rohkimainen	Ylikiiminki
Suvanto	Aleksi Rotonen	Muhos/Utajärvi
Suvanto	Antti Rotonen	Pudasjärvi
Suvanto	Kalle Rotonen	Kuusamo
Suvanto	Vasili Rotonen	Kiiminki
Suvanto	Jere Takalo ent. Rohkimainen	Tyrnävä

Suurin näistä oli Janne Rajamaan perustama Rajamaa Oy Pudasjärvellä. Hän perusti ompelimon, joka työllisti useita vienalaispakolaisia. Vuonna 1936 yritys oli liikevaihdoltaan Koillis-Suomen suurin.⁹⁹ Vasili Rohkimaisen vuonna 1929 perustamassa Kuusamon Talouskaupassa oli 1930-luvulla sivumyymälät neljässä kylässä.¹⁰⁰

Tästä listasta huomaa pakolaisten kaupan keskittyneen pääasiassa Pohjois-Suomeen. Se kuvastaa yleisesti Pistojärven alueen pakolaisten sijoittumista. Moni elätteli toivoa palaamisesta kotiseudulle eikä siksi halunnut lähteä kovin kauas. Osa pakolaisista muutti tietenkin jo aiemmin Suomeen muuttaneiden sukulaisten luokse Etelä-Suomeen.

Huomattavaa on myös se, että moni tässä kauppiaslistassa mainituista henkilöistä on keskenään sukua. Janne Rajamaan veljet Yrjö ja Vasili perustivat omat kaupansa eri paikkakunnille. Kalle Rotonen oli hänen appensa. Aleksi Rotonen siskon

⁹⁷ Vuoristo 1996, 225 (nimi tässä virheellisesti Maiseipoff).

⁹⁸ Kortessalmi 1996, 426.

⁹⁹ Nevalainen 2016, 224; Naakka-Korhonen 1988, 252.

¹⁰⁰ Nevalainen 2016, 203.

aviomies.¹⁰¹ Se kertoo laukkukauppiaiden liittojen säilymisestä vielä 1930-luvulla. Karjalaisten keskinäisen kilpailun puutetta osoittaa se, että useimmat ovat perustaneet kauppansa eri paikkakunnille tai vähintäänkin eri kyliin eivätkä olleet siten toistensa tiellä. Talvisodan alkuun mennessä pistojärveläiset olivat, ainakin ulkonaisesti, integroituneet uusien asuinpaikkojensa suomalaiseen paikallisyhteisöön. Avioliitot suomalaisten kanssa yleistyivät sitä myötä, kun paluun mahdollisuus kotiseudulle heikkeni. Asekuntoiset miehet osallistuivat suojeluskuntien toimintaan ja taistelivat sodissa Suomen armeijan riveissä.

Yhteenveto

Karjalaiset harjoittivat laukkukauppaa satojen vuosien ajan. Painavia ”sumptsiaan” kantaen he kiertelivät talosta taloon ja kauppasivat tuotteitaan, erityisesti erilaisia kankaita. Samalla he ostivat etenkin eläinten nahkoja ja kuljettivat niitä Venäjälle kaupattavaksi. Erityisesti laukkukauppaa harjoittivat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa Länsi-Vienan asukkaat. Uhtuan, Vuokkiniemen, Kontokin, Jyskyjärven, Vaarakylän, Kiestingin ja Oulangan miesten mukana samassa kauppiasvirrassa Suomeen vaelsivat myös Pistojärven miehet. Pistojärven asukkailla oli jo 1700-luvulla läheiset sukuyhteydet Uhtuan kylään, joka oli Länsi-Vienan suurin asutuskeskittymä ja Vienan laukkukaupan keskus.

Yhteiskunnallinen muutos ajoi omalta osaltaan vienalaisia laukkukaupan pariin. Maatalouden kannattavuus laski kaskeamiskiellon myötä 1800-luvun puolivälissä. Ostoviljaa oli saatavilla, mutta sitä varten oli tienattava rahaa. Kalastus ja metsästys olivat hyviä sivuelinkeinoja, mutta kaupankäynti tarjosi parhaimmat edellytykset vaurastumiseen.

Pistojärveläisten kaupankäynti Suomessa oli molemminpuolisesti hyödyllistä toimintaa. Erityisesti kauppaa käytiin Pohjois-Pohjanmaalla. Vastoin aiempaa käsitystä pistojärveläiset eivät kuitenkaan rajoittaneet kaupankäyntiään vain Pohjois-Suomeen, vaan heidän kauppamatkansa ulottuivat aina Muoniosta Turkuun. Etenkin Hirvisalmen, Malviaisten ja Ohdan kylän asukkaat tekivät kauppaa Varsinais-Suomen, Kanta-Hämeen ja Uudenmaan alueella.

Laukkukauppa oli merkittävä sivuelinkeino monissa Pistojärven kylissä, mutta vain köyhimmissä ja pienimmissä talouksissa se oli ainoana elinkeinona. Laukkukaupan huippuvuonna 1883 lähes 80 prosenttia kunnan aikuisista miehistä kulki kaupalla. Passien lukumäärissä Pistojärven kunta oli tuolloin kolmantena väestöltään paljon suurempien Uhtuan ja Vuokkiniemen kuntien jälkeen. Laukkukauppa romahti Suomen laman myötä vuoden 1885 jälkeen. Porotaloudesta tuli sen varteenotettava kilpailija, ja Pistojärvestä tuli Vienan toiseksi suurin poropitäjä. Passeissa mitattuna

¹⁰¹ Rotosen suvun päiväämätön sukututkimus. Pekka Oilinki. Käsikirjoitus tekijän hallussa.

Pistojärvi tipahti kuudennelle sijalle laukkureiden yleisimpien kotikuntien joukossa. Laukkukauppa alkoi nousta uudelleen vuoden 1901 jälkeen. Entistä suosiotaan se ei ehtinyt vielä saavuttaa, sillä positiivinen kehitys pysähtyi ensimmäiseen maailmansotaan 1914. Bolshevikkien valtaannousu merkitsi loppua laukkukaupalle koko Vienan alueella.

Pistojärveläiset perustivat muiden vienalaisten tapaan 1880-luvulta alkaen maa-kauppoja Suomeen. Näiden joukossa Taivalkosken Jalavan kauppa, joka on vanhin saman suvun käsissä säilynyt kyläkauppa koko Suomessa. Kauppayhteydet toivat mukanaan uusia vaikutteita muun muassa ruokakulttuuriin ja yhteiskuntaelämään. Suomen oloihin tutustuneet laukkukauppiat pyrkivät parantamaan Venäjän valtiovallan laiminlyömän kotiseutunsa olosuhteita. Pistojärvi olikin heimosotien 1918–1922 aikana yksi Vienan suomalaismielisimmistä kunnista, ja neljännes kunnan väestöstä valitsi Suomen uudeksi kotimaakseen.

Pistojärven pakolaisista osa jatkoi laukkukauppaa perustaen Suomen kansalaisuuden saatuaan pysyviä kauppoja ja muuttuen näin kiinteäksi osaksi suomalaisia yhteiskuntaa ja elinkeinoelämää. Erityisen näkyvää tämä toiminta oli Pohjois-Pohjanmaalla, jossa mainittakoon erityisesti Pudasjärven Rajamaa Oy.

Summary: “Travelling Peddlers of Pistojärvi in Finland”

The travelling peddlers of Pistojärvi region in White Sea Karelia have been misrepresented by previous research of handling only local trade. In reality they traded across Finland from Lapland to Turku and even further. Peddlers carried their products mainly in large leather rug sacks called “sumptsa”, which could weigh over 70 kilograms. Richer peddlers used horses and sleighs. They provided products like cloths mainly to Finnish rural population. Furs were bought and sold as well. They were also transported to Russia.

After the year 1880 many travelling peddlers from Pistojärvi founded their own shops in Finland and became significant members of the local community. These shops became meeting and resupply points of other peddlers.

Peddlers created both financial and cultural links between Finland and Pistojärvi which in turn developed the national identity of the people in Pistojärvi. This gave the community strong pro-Finnish feeling.

After the failed attempt to separate Karelia from Russia during the wars of 1918-1922, many Karelian refugees from Pistojärvi continued working as peddlers until the Second World War. Some men continued peddling even until the 1960s.